

АЗƏРБАЙЧАН
ТИББ ЖУРНАЛЫ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ
МЕДИЦИНСКИЙ
ЖУРНАЛ

5

---

1 9 5 8

СӨЭИЙӨ ИШЛӨРИНИН ТӨШКИЛИ ВӨ ТӨБАБӨТ ТАРИХИ

АЗЭРБАЙЧАН ССР-ДӨ ТРАВМАТОЛОЖИ ВӨ ОРТОПЕДИК ЯРДЫМЫН ИНКИШАФЫ НАГГЫНДА

Профессор Ә. М. ЭЛИЕВ

Азербайчанда Совет һакимийәти гуруламашыдан габгаг әһалийә травматоложи вә ортопедик ярдым, демәк олар ки, әсла көстәрлимирди. Әмәк мұһафизәси вә тәллүкәсизлик техникасынын олмамасы, аваданлығын ибтидан шәкилдә вә көһнә, фәһләләрин аз ихтисасы олмасы, аманысы истискар—буңларын һамасы истәһсалатда, хуәсуилә нефт сәнаинә чохлу бәдбәхт һадисәләрә сәбәб олурду.

Азербайчанда Совет һакимийәтигиң биринчи илләриндә травматик статистикасынын тәһлили һәмә ибтидан һалда иди. 1924—25-чи илләрдә Халг Эмәк Комиссарлығы вә санитария инспекциясы травматизм һалларынын һесабына мұәоисәләрдә апарырдылар вә фабрик-завод сығорта кассасы бир ил әрзәндә сығорта олунмуш 14 миң фәһләнин арасында 2586 мұхталиф шикәстәлик һалларыны гөйд этмишдәр ки, бу да 18,5% тәшкил әдирди.

Һәр бир чәрраһлыг чәрпайысына Бақы шәһәриндә 682, Азербайчанын гәзаларында исә 17143 нәфәр дүшүрдү. Амбулатор чәрраһлыг ярдымы исә буңдан да пәс вәзийәтдә иди. Бақы шәһәриндә һәр бир чәрраһа бәни нәфәрдән, гәзаларда исә 250 миң нәфәрдән артыг әһали дүшүрдү.

Канчә шәһәриндә яхшы тәшкил олунмуш чәрраһлыг шөбәсиндән бәшгә, гәлан гәзалардакы чәрраһлыг шөбәләри уйгун олманчә көһнә биләларда ерлоширди, һәм дә аваданлығы чох пәс тәғйис олунмушду, ятаг ағлары, дәйишәк вә чәрраһлыг аләғләри йох иди, орта вә кичик тибб ишчәлери кифәйәт әтпирди.

Умумийәтлә хәстәлери, хуәсуилә травмая мәйруз галмыш хәстәләри чох узаг мәсәфәләрдән һәкимини ятына котирмәк мәсәләси чох бөйүк чәтнәтик тәрәдирди.

Артыг 1927-чи илдә Совет һакимийәти илләриндә Азербайчан нефт сәнаен фәһләләринин арасында травматизм илә мұбаризә ишиндә көрүлән кешин тәдбирләрин вердийи көзәл нәтижәләри гөйд әтмәк мүмкин олмушду. Травматизмдән өлүм һадисәләринин вә әмәк гәбдийиәтигин итирмәйә сәбәб олан атыр һалларын миғдары истәр мутләг рәгәм, истәр сә дә фаиз әттибарилә хейли азамышдыр. Әмәйин горунамасы вә тәллүкәсизлик техникасы тәдбирләринә һәр ил 1,5 миллион маната гәдәр сәрф олунурадү.

Тибби хидмәт яшыннин көкүндән яхшылашмасы илә бәрәбәр әһалийә чәрраһлыг, травматоложи вә ортопедик ярдым иши дә илбәйл артымыш, инкишаф әтмиш вә мөһкәмләнмишдир.

Мүәличә-профилактика шөбәкәсинин кешәш инкишафы, дини мөһүмәт әлеийинә тәғлиғәтын вә санитария маарифи вишинин күчләнмәси

республиканын районларында түржочарчәтийи көкүндәг кәсмәйә көмәк әтмишдир.

Бақыда травматоложиә сәһәсиндә илк бөйүк практик вә методик мәркәзләр ийирминчи илләрин ахырында—отузунчу илләрин башлангычында ярадылмышдыр. 1928-чи илдә Сәмәшкә адына хәстәханада 60 чәрпайылыг, 1930-чу илдә исә Ленин районунда Чәпаридзә адына хәстәханада 50 чәрпайылыг травматоложи шөбәләр ачылмышдыр. 1935-чи илдә Шаумян адына хәстәхананын янында 50 чәрпайылыг үчүнчү травматоложи шөбә тәшкил олунмушду.

Бу үч травматоложи шөбәдә сынанмыш ени мүәличә үсуллари ишләпбә һазырланыр вә практикада тәтбиғ олунур.

Профессор А. Талышински псевдоартрозлар проблеминә чох дигәт вермишдир. О, яланчы ойнағларын мүәличәси үчүн ени үсул ишләпбә һазырламыш вә анданкәлмә ортопедик деформацияларын (топаллыг, чанәг-буд ойнағынын анданкәлмә чыхығлары вә санрә) сәмәрәли мүәличә үсулларыны тапмаға чох вахт сәрф әтмишдир.

А.Талышински ихтисасы кәч травматологлар-ортопедлар кадрлары (С. С. Мөвләева, В. В. Мусәви, А. Ночфәров, З. Д. Чәбисев, Л. Е. Франкенберг, А. Р. Әлизадә вә бәнигалары) һазырламышдир.

Доцент Ч. Н. Ләмбарансән 1930—1940-чы илләрдә Чәпаридзә адына хәстәхананын травматоложи шөбәсинә рәйбөрлик әтмишдир. 1932-чи илдә о, бәзунун әвршәшлән чыхығанда дәрн-дәрәлиги диянми илә ени операция үсулу тәклиф әтмишдир ки, бу үсул бир сыра Бақы хәстәханаларында тәтбиғ олунур. О, Бақы шәһәриндә илк дәрә Чәпаридзә хәстәханасында янығларын ачығ үсулә муәличәсини тәтбиғ әтмиш, 1937-чи илдә Азербайчанда мұхталиф хроник хоралар заманы Филатов үсулу илә мейнәт дәрисиндән истифада әдәрәк тохума терапиясыны практикада кәниш яймышдыр.

Профессор П. И. Блвшинско, Шаумян адына хәстәхананын травматоложи шөбәсинә рәйбөрлик әдәрәк ени яхшы бладийиндән узау мүдәт республикада сүмүк вәрәмни илә мұбаризәтин тәшкилинә башчылыг әтмишдир.

Травматоложи шөбәкә илбәйл кәнишләнмишдир. Әкәр 1946-чы илдә республикада травматоложиә чәрпайыларын сайы чәрраһлыг чәрпайыларынн сайына нисбәтән 3,2%-и, о чүмләдән Бақы шәһәр вә оңун районлары үзәр 8,6%-и тәшкил әдирдисә, икән республика үзәр онларын сайы 19,7%-дәк, о чүмләдән Бақы шәһәриндә 29,7%-дәк, республиканын районлары үзәр—11,1%-дәк артымышдыр.

Бақы шәһәриндә вә оңун районларында травматоложи стәсионәр хәстәләри башлыча оларат, ортопедия вә бәрпа чәрраһлыгы институтында вә үч икәнлик хәстәхананда (Сәмәшкә адына, Шаумян адына, Чәпаридзә адына) мүәличә олунур, бу хәстәханалар ихтисасы кадрларла вә иләзыми аваданлығы тамәм тәғйис олунмушлар.

Кировабад шәһәр хәстәханасында да травматоложи шөбә ачылмышдыр. Нахчыван шәһәр вә Степанакерт вилайәт хәстәханаларында травматоложи пәләталар, район хәстәханалры чәрраһлыг шөбәләринин 14-дә исә травматоложи чәрпайылар айрылмышдыр. Гәлан район хәстәханаларында травматоложи ярдым чәрраһлар тәрәфиндән көстәрилди.

Бақы шәһәриндә ортопедик ярдымын, әсәс әттибарилә, ортопедия вә травматоложиә институту, һәм дә юзәрдыда гөйд әдийинмиз клиник хәстәханаларын травматоложи шөбәләри көстәрил.

Ортопедик хәстәликләрә тутулмуш ушәглар амбулаторияларда үмүми чәрраһлыг кабинетләри тәрәфиндән гәбул олунур.

Бөйүк Вәтән мұбаризәси илләриндә Шаумян адына вә Чәпаридзә адына хәстәханаларын травматоложи шөбәләри әсасында ихтисаслашмыш

госпиталлар ташкил олуиумишду, бу госпиталлар Совет Ордунусунун яралы дүйүшүлөрүнүн мүлчөсү саноондо чох бөйүк иш көрүмүшү.

1932-чи илден 1939-чу илгөдөк Семашко адына хөстөхана базасында Азәрбайжан тибб институту янында травматология үзү досент курсу, 1939-чу илден 1942-чи илгөдөк хакимлари тәкмилләшдирмә институтунун травматология кафедрасы ачылымшдыр, сонра бу кафедра Чатаридае адына хөстөхана кечмиш, 1951-чи илден исе Баку ортопедия вә травматология элми-тәдқиғат институтуна чеврилмишдир юн, бу да 1946-чы илги март айында Вәтән мұһарибәси әлиллари үчүн олан чәрраһлыг госпиталы әсасында ярадылымшдыр.

Институт Вәтән мұһарибәси әлилләринин бәрпаэдичи мүәличә ишын-дә вә республикамызын әһалисинә травматология вә ортопедик ярдымын тәшкисиндә элми-практик вә элми-методик мәркәз сайлыр.

1946—1956-чы илләрдә институтта дахил олмуш хөстәләрин үмүми миғдарындан ортопедик-чәрраһлыг хөстәләри—38,7% -и, травматология хөстәләр—23,6% -и, күдүлү хөстә вә нөпсанлы хөстәләр—5,1% -и, нейро-чәрраһлыг хөстәләри—5,7% -и, чәнә-үз травмалары олан хөстәләр—12,7% -и, башга хөстәләр—14,2% -и тәшкил эдирди.

Хөстәләр мүәличәсинин нәтижәси ашағыдакы мәлүматга харак-теризә олунур: сағалмыш хөстәләр—46,5% -и, вәзийәтлә яхшылашмыш һалда язылан хөстәләр—40,9% -и, вәзийәтләндә дөйишмилик олмадан язылан хөстәләр—12,6% -и тәшкил эдир.

Вәтән мұһарибәси әлилләриндән ортопедик-чәрраһлыг хөстәликләри оланлар—37,4% -и, күдүлү хөстә вә нөпсанлы хөстәләр—12,3% -и, чәнә-үз травмалары олан хөстәләр—6,9% -и, терапевтик хөстәләр—4,5% -и, башга хөстәләр исе—6,0% -и тәшкил эдирди.

Мұһарибә әлилләриндә һәрби травмалары вә хөстәликләрин узат нәтижәләринин 1946—56-чы илләр әриндәги мүәличәсинин екумилары бә-лә олмушдур: сағалмаян яра вә хораларын клиник сағалмасы—53,2%, күллә ярасы нәтижәсиндә әмәлә кәлән остеомиәлитләрин сағалмасы—54,4%, күдүлүн юмшаг тохумаларынын сағалмаян яраларынын клиник сағалмасы—56,1% -и, яд чисимләр олан һалларда сағалма—60,1% олмуш-дур.

Институтта, травматология вә ортопедик хөстәләрин мүәличәсиндә ән еши тәдқиғат үсүлларынын тәбиги мүәличәнин мүвәфәқийәтлән ол-масына көмәк этмишдир.

Яланчы ойнағлар заманы, юхари вә ашағы әтрафын дүзжүн битиш-мәйән вә һеч битишмәйән сыныллары һалларында экстрә-интрамедуляр остеоинтегрәл бирликдә опаратив мүәличә үсүлү, Ләмбаранский-Сейидова модификациясында күллә сүмүкләрин металлук штифтләnmәси тәтбиғ олунур.

Күллә сүмүкләрин (буд сүмүйү, базу сүмүйү, дирсәк ойнағы) диа-гностика ойнаг башчылары олмадылда травматология шөбәдә плек-сиялдан һазырланмыш сун'н башчылар тәтбиғ олунур.

Сөйкәнәк күдүл әмәлә кәтирмәк мөсәддәлә вә фантом арылары конар этмәк үчүн ампутәсион күдүлләрин мүәличәсиндә дәри-дәриалты пластикасы үсүлү (досент Ч. Н. Ләмбаранскийн үсүлү илә) тәтбиғ олу-магдадыр.

Ортопедик шөбәдә әзәләларин мүхтәлиф үсүлларла көчүрүлмәси мүхтәлиф деформациялар заманы ашағы әтраф сүмүкләринин остео-миәси йолу илә анаданкәлмә хөстәликләрин мүәличәсинә, полиомиәлит хөстәлиги кечирдикдән сонра әтрафын паралистик деформациясынын опе-ратив мүәличәсинә бөйүк дигәт верятир.

Анаданкәлмә топаллыг заманы (бир яшындан үч яшына гәдәр) мәр-һәлә илә коррекциядичи китпә сарғылары тәтбиғ олунур, консерватив

мүәличә нәтижә вермәдийн һалларда профессор Зәтсегин үсүлү илә вә-тәрбағ апаратында операция ичра эдилир.

Чәнәг-буд ойнағларынын анаданкәлмә чыхығлары танлы репозиция-нын мүхтәлиф үсүллары илә (Новачевски вә с.) мүәличә олунур. Ашағы әтрафын күллә сүмүкләринин кәскин кәзә чәрпан деформациялары, он-ларын гысалмасы заманы Болораз үсүлү илә сегментар остеомиәси вә сү-рүшкән Z шәкилли остеомиәси тәтбиғ эдилир.

Паралистик, диплостик вә анаданкәлмә сколиозлар заманы онурга ауто-фетеропрәпанатла тәсбит олунур.

Бәрпа чәрраһлыгы шөбәсиндә күллә ярасы нәтижәсиндә баш вер-миш остеомиәлитләри, сағалмаян ярасы, хорасы, тыхайычы әндәртеринги олан хөстәләрин мүәличәси давам этдирлир.

Күллә ярасы нәтижәсиндә баш вермиш остеомиәлитләр заманы сү-мүк бөштүлүнә аягычк үзәриндә дуран әзәлә илә додурмагла биркә китпә тийиш даға сәмәрәли олмушдур. Нематокен остеомиәлитләрдә китпә протезли пломб тәтбиғ олунур, бу пломбун тәржибиндә Югославия про-фессору Ковачевич үсүлү үзә чохлу миғдар антибиотик вә сульфамидләр вәрдыр.

Узун мүддәт сағалмаян хоралары олан хөстәләрдә мүхтәлиф пласт-тик операция эдилир (икянчилик тикмиш, Филатов чубуғу пластикасы, аяг-чыг үзәриндә дери пластикасы вә назик, һәм дә талын гәтлә дәринин сәрбөст пластикасы). Мүәличәнин ән яхшы узат нәтижәләри хоранын опе-ратив йолла кәсимиб атылмасы вә китпә тикмиш тоюлмасы заманы алын-мышдыр.

Сидик каналында яраланандан сонра гүсүр галмыш хөстәләрдә Со-ловов, Холтсов-Марион вә Албардан-Виншовски үсүллары үзә бәрпаэдичи операция эдилмишдир.

Әндәртерингләр заманы физик мүәличә үсүлүнүн дәмәркәналдичи препаратларын (анкилотрофин, падулин, пазихарин) Зыберт үсүлү илә дузаларын вена, Елански үсүлү илә морфинлә бирликдә новокәинин ар-терия дахилинә еридилмәси кими медикаментоз тәрәпия илә бирликдә комплексли мүәличәси тәтбиғ эдилир. 1953-чү илгөдөк көстәрншләр ол-дугда Елански үсүлү илә артерия дахилинә новокәин еритмәкә бир-ликдә ганглионар симпатәктомиә операциясы ичра эдилдири.

Чәнә-үз чәрраһлыгы шөбәсиндә чәнә ойнағларынын ангиотозлары заманы ЭГМАСС-12 юмшаг пластик күтләдән һазырланмыш гәпагычын интәрпозициясы илә бирликдә чәнәнин гәлән шлахәсинин юхари вә я ор-та үчдә бир һиссәсинин үғги остеомиәси ичра эдилир; операциядан сонра 2—3 ай мүддәтиндә механотерапия тәтбиғ олунур.

ЭГМАСС-12 пластик күтләдән һазырланмыш лөвһәләр, кечирилмиш хөстәликләр (микротения, травма) нәтижәсиндә үзүн юмшаг вә сүмүк тохумаларында әмәлә кәлимиш деформацияларын дүзәлдиәмәси үчүн дә тәтбиғ олунур.

Додағларда, ағыз бучагында гүсүр олдуғда мүхтәлиф методика илә бәрпаэдичи операция тәтбиғ олунур: а) додағ там гүсүрлу олдуғда про-фессор Гурбановун модификациясы илә Седилло вә Брунс үсүлү илә оператив әмәлийәт апарылыр; б) додағ гисмән гүсүрлу олдуғда Лимберг үсүлү илә үзбәүз үчбучаг дилимләрин тәтбиғ эдилмәсилә ерли тохума-ларла апарылан пластика; в) ағызнын бучагы илә үст вә алт додағын кә-ниш юмбинәләнмиш гүсулларында, ерли тохумаларла бирликдә Фила-тов чубуғу илә апарылан пластика.

Янғадан сонра боюнда, полтуғда вә дирсәк чухурунда әмәлә кәлиб эйбәкарлык төрдән вә органы бүрүшүдүрән, башын вә юхари әтрафын һәркәкәтини мәдудлашдыран чапығлар үзбәүз үчбучаг чубуғуларла апа-рылан пластика вәсипәсилә кәнар эдилир.

Чанэнин травматик сыныгылары заманы сынмыш чэнэ парчаларынын Тикерштедт типли алюминийум оимлэриндэн гайрылмыш шина илэ вэ я сөйкэнэчөк дишлэр олдугда каппаларла бирликдэ фэрдн истифада үчүн һазырлашмыш шиналарла эввалмэдэн репозиция этмэклэ бэрэбэр парчалары эркэн тэсбит этмэ принципинэ рияйэт эдилмэледи; дишлэр оималдыгда сынмыш чэнэ парчалары фэрдн истифада үчүн һазырлашмыш пластик күтлэ протезлэри илэ бэркидиллэр. Байырдан исэ чэнэ саландишжилли сэрт саргы илэ тэсбит эдиллэр.

Күллэ илэ яраланма вэ травма мөншэли гүсурларда вэ чэнэнин яланчы ойнагы заманы гойма үсулу илэ габырғалардан алындыг йүнкүллэшдирилмиш аутопротезлаула сэрбэст оүмүк пластикасы ичра эдиллэр. Сопралар, дишлэмэ вэ чейнэмэ функиясыны бэрпа этмэк мэгсэдилэ бу хэстэлэр үчүн мүрәжкэб диш-чэнэ протезлэри һазырланыр.

Институт йүксөк ихтисаслы мүтэхэссилэрлэ тамамилэ тэмнин олунмушдур. Экэр 1946-чы илэда ялыыз 2 тибб эимлэри доктору вэ 2 һамизэдди вар идисэ, һазырда 4 тибб эимлэри доктору-профессор вэ 12 һамизэдди вардыр. Бу ил 6 һэфэр дэ һамизэдлик диссортациясыны гуртармаг үзрэдир.

Институт 4 чилд элми эсэрлэр мэгмуэси, травматизмин профилактикасы вэ онун азалдылмасы мәсэлэлэринэ аид тэшкилат-методик материаллары эһатэ эдэн 9 китабча бурахмышдыр.

Мүэссисэлэрин, мәдәплэрин, заводларын, колхозларын, совхозларын вэ МТС-лэрин эи ени техника вэ тәкмилләшмиш механизмлэрлэ тэмнин олунмасы, механизатор кадрларынын ихтисасынын артырылмасы, эмэк мүһафизэон, тәһлүкәсиэлик техникасы ишнини вэ аһалийэт травматоложи вэ ортопедик ярдымын яхшылашмасы республикада истэр истәһсалатда вэ истәрсэ дэ истәһсалатдан кәнар травматизмин азалмасына сәбәб олмушдур.

1946—1956-чы иллэрдэ Азәрбайжан ССР-нин нефт санаениндэ истәһсалат травматизми һалларынын сайы 47,5%, итирилән эмэк күнүнүн сайы 34,7% азалмышдыр (Һәр 100 һэфэр сығорта олунмуш ишчинин сайына исбәтән). Истәһсалатдан кәнар травматизм һаллары да хейли азалмыш, йәһни тәсадүф олунән һалларынын сайы 51%, итирилән эмэк күнүнүн сайы исэ 53,8% азалмышдыр.

Лакин буна бахмаяраг республикада травматизмлэ мүбаризэ ишниндэ чох чилдди һөгсанлар да вардыр.

Чәрраһ һәкимлэрин чоһушун травматомия һаһтында кифайэт гәдәр һазырлыгы йоһдур, бунлары һазырлама ишнини темпи исэ һалә чох зөһфдир. Травматоложи хэстэлэрини мүәличәсиини узаг нәтижэлэри эәиф өйрәшиллэр.

Бир сыра мүэссисэләрдә, мәдәпләрдә вэ заводларда тәһлүкәсиэлик техникасы вэ эмәгийн горуимасы гайдаларына тамам рияйэт олунмуш.

Кәнд тибб мүэссисэлэри чох вахт травматоложи апаратлар вэ авадаллыгла кифайэт гәдәр ташыш дейиллэр.

Ишдә олан һөгсанлары арадан галдырмаг, республикада травматоложи ярдымын кейфийәтлени даһа да яхшылашдырмаг ортопедия вэ травматоложи институтунун тәһирәсальһиэмаз вәзифәсидир.

Совет халгы, Сов.ИКП XX гурултайынын тарихи гәрарларыны һәһта кечирәрәк сосялист санаенини вэ кәнд тәсәррүфатынын ени гүдрәгли йүксәлиши уғрунда фәдакарлыгла мүбаризэ эдир. Бу шәрәйтдә тибби ярдымы көкүндән яхшылашдырмаг, истәһсалатда вэ истәһсалатдан кәнар травматизмин профилактикасы вэ онун азалдылмасы ишниндә сәһий йә органларынын гаршысында дуран вәзифәләр даһа шәрәфли вэ мәсулийәтлидир.